

بازآفرینی اصل حریم و محرمیت در طراحی مسکن معاصر با تأکید بر جایگاه ارزشی زنان در اسلام

امیرحسین شیردل^۱، فائزه اسدپور^{۲*}، محمدصابر حیدری^۳

۱- دانشجوی کارشناسی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، تهران، ایران.

amirshirdel6645930@gmail.com

۲- استادیار، گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

Faezeh.Asadpour@sru.ac.ir

۳- دانشجوی کارشناسی ارشد، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

Heidari_m@modares.ac.ir

تاریخ پذیرش: [۱۴۰۴/۱/۳۱]

تاریخ دریافت: [۱۴۰۴/۱/۱۸]

چکیده

توجه به اصل حریم و محرمیت در طراحی مسکن پایدار، موضوعی است که به دلیل چالش‌های اجتماعی و فرهنگی متنوعی که جوامع امروزی با آن مواجه هستند، به‌طور فزاینده‌ای مورد توجه قرار گرفته است. اهمیت این موضوع به این دلیل است که مسکن نه تنها به‌عنوان یک فضای فیزیکی و پناهگاه، بلکه به‌عنوان محلی برای شکل‌گیری و تقویت هویت فردی و اجتماعی افراد، به‌ویژه زنان، عمل می‌کند. در جوامع اسلامی، محرمیت به‌عنوان یک اصل اساسی در روابط خانوادگی و اجتماعی مطرح شده و توجه به آن می‌تواند به بهبود کیفیت زندگی و افزایش احساس امنیت، آرامش و سلامت روانی در خانواده‌ها منجر شود، از این‌رو توجه کافی به حریم خصوصی و محرمیت در طراحی مسکن و تأثیرات آن بر کیفیت زندگی افراد، به‌ویژه زنان، به‌عنوان ضرورت این پژوهش محسوب می‌شود. محرمیت به‌عنوان یک عنصر کلیدی در ایجاد جوامع سالم و متعادل، می‌تواند روابط خانوادگی را تقویت کند و تنش‌های اجتماعی را کاهش دهد. به همین دلیل، طراحی فضاهای مسکونی که به نیازهای شخصی با حفظ محرمیت توجه دارند، می‌تواند به زنان این امکان را بدهد که در محیطی امن و آرام زندگی کنند و در عین حال نقش‌های اجتماعی خود را به شکل مؤثری ایفا کنند. این تحقیق با ماهیت کیفی و رویکرد توصیفی-تحلیلی انجام شده و از طریق بررسی جامع ادبیات پژوهش و تحلیل داده‌های نظری به این نتیجه رسیده است که رعایت اصول محرمیت در طراحی مسکن نه تنها تأثیرات مثبتی بر کیفیت زندگی افراد دارد، بلکه می‌تواند به تقویت تعاملات اجتماعی نیز منجر شود. با ایجاد فضاهای مسکونی که به نیازهای محرمیتی پاسخ می‌دهند، می‌توان به تقویت همبستگی اجتماعی و کاهش مشکلات اجتماعی کمک کرد. همچنین نتایج گویای آن است که توجه به عرصه بندی، سلسله مراتب و غیره در مسکن می‌تواند به برآورده کردن هرچه بیشتر محرمیت در منزل کمک کند. لازم به ذکر است، این تحقیق می‌تواند به‌عنوان پایه‌ای برای بهبود طراحی مسکن و افزایش کیفیت زندگی در جوامع اسلامی مورد استفاده قرار گیرد و به ایجاد محیط‌هایی سالم‌تر و پایدارتر برای تمامی افراد، به‌ویژه زنان، منجر شود.

واژگان کلیدی: حریم، محرمیت، مسکن ایرانی، مسکن معاصر، زن، معماری اسلامی.

۱- مقدمه

در اسلام، جایگاه زن به‌عنوان یک موجود ارزشمند به‌وضوح مشخص شده است. قرآن کریم و احادیث نبوی به‌صراحت بر حقوق و کرامت انسانی زنان تأکید دارد و حقوق برابر و متعادلی با مرد را برای وی در نظر گرفته است (حیدری، ۱۳۹۷)، این حقوق به ابعاد گوناگون مسئولیت‌های اجتماعی زنان در حوزه‌های مختلف اشاره دارد، اسلام به جایگاه زنان احترام گذاشته لذا جهت حفظ کرامت زن و بررسی دیدگاه خداوند و دین اسلام ضرورت دارد که به توصیه‌های اسلامی رجوع کرده و در جهت حفظ و ارتقاء هرچه بیشتر این مهم در دوره معاصر توجه کنیم (اسماعیل‌زاده و عابدی، ۱۴۰۳). یکی از مهم‌ترین مواردی که اسلام توصیه نموده است، رعایت حفظ حریم و محرمیت است (شیردل و مهدی‌نژاد، ۱۴۰۳)، محرمیت در زندگی خانوادگی و اجتماعی زنان تأثیر بسزایی بر کیفیت زندگی آن‌ها دارد و این اصل به زنان این امکان را می‌دهد که در فضایی امن و آرام زندگی کنند و درعین‌حال نقش‌های اجتماعی و خانوادگی خود را به بهترین شکل ایفا نمایند. بدین ترتیب، رعایت محرمیت به زنان اجازه می‌دهد که در یک محیط حمایتی و آرامش‌بخش رشد کنند و به فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی بپردازند. این امر نه تنها به بهبود کیفیت زندگی فردی آن‌ها کمک می‌کند، بلکه به تقویت روابط اجتماعی و فرهنگی جوامع نیز منجر می‌شود؛ بنابراین، محرمیت به‌عنوان یک اصل بنیادین در زندگی زنان، به ایجاد تعادل بین فعالیت‌های اجتماعی و حفظ حریم شخصی کمک می‌کند. در این راستا، رعایت محرمیت به‌عنوان یکی از شاخصه‌های کلیدی در طراحی مسکن پایدار، به‌ویژه در خانه‌های ایرانی-اسلامی، اهمیت ویژه‌ای پیدا می‌کند. طراحی فضاهای زندگی که به اصول محرمیت توجه دارند، می‌تواند به ایجاد فضایی آرام و امن برای خانواده‌ها، به‌ویژه زنان و کودکان، منجر شود. در معماری خانه‌های ایرانی-اسلامی، رعایت این اصل همواره مورد توجه معماران بوده است. این خانه‌ها به‌گونه‌ای طراحی شده‌اند که حریم خصوصی و محرمیت را به بهترین شکل ممکن حفظ کنند. این طراحی‌ها نه تنها به ایجاد حرمت و امنیت کمک می‌کند، بلکه فضایی آرامش‌بخش را نیز فراهم می‌آورد. محرمیت ریشه در باورهای اعتقادی و اجتماعی مردم مسلمان دارد و این باورها به وضوح در معماری و طراحی فضاهای مسکونی تجلی یافته است. به‌عنوان مثال، استفاده از دیوارهای بلند، حیاط‌های خصوصی و فضاهای داخلی با دسترسی محدود، همگی به حفظ حریم خصوصی و محرمیت کمک می‌کنند.

متأسفانه، امروزه با توجه به چالش‌هایی نظیر کمبود فضاهای شهری، افزایش هزینه‌های ساخت‌وساز و دور شدن از فرهنگ ایرانی-اسلامی، کمتر به این اصول توجه می‌شود. تأثیر این عوامل را می‌توان در خانه‌های معاصر که غالباً از فرم‌های تکراری و بی‌هویتی برخوردارند، مشاهده کرد. این نوع طراحی‌ها نه تنها هویت فرهنگی را تضعیف می‌کنند، بلکه به کاهش کیفیت زندگی و احساس امنیت در میان ساکنان منجر می‌شوند. بازگشت به اصول محرمیت و حریم خصوصی در طراحی مسکن، نه تنها می‌تواند به بهبود کیفیت زندگی فردی و اجتماعی کمک کند، بلکه به تقویت هویت فرهنگی و اجتماعی نیز منجر می‌شود. معماران معاصر نیز باید این اصل را در طراحی‌های خود مدنظر قرار دهند تا بتوانند فضایی مناسب و متناسب با فرهنگ و هویت ایرانی-اسلامی ایجاد کنند. در این مقاله، پس از تعریف دقیق مفهوم محرمیت، به بررسی جایگاه آن در معماری سنتی ایران و تأثیرات آن بر زندگی زنان خواهیم پرداخت. همچنین، اهمیت و اثرات اصل محرمیت در طراحی مسکن معاصر را تحلیل خواهیم کرد؛ که در این راستا پاسخ به سؤالات مطروحه زیر از ضروریات این پژوهش است.

۱- جایگاه ارزشی زنان در آموزه‌های و معماری اسلامی چه است؟

۲- اصول و مفاهیم شکل‌دهنده محرمیت در معماری ایرانی اسلامی کدام‌اند؟

۳- چگونه می‌توان مسکنی مناسب با توجه به آموزه‌های اسلامی برای حفظ حریم و محرمیت زنان طراحی کرد؟

۲- مرور مبانی نظری و پیشینه

تمدن اسلامی به‌عنوان یک نمونه بارز از یک تمدن سنتی، بر پایه اصولی استوار است که تغییرناپذیر و بنیادی هستند (مهدی نژاد و شیردل، ۱۴۰۱). این اصول، نه تنها به شکل‌گیری تمدن اسلامی کمک می‌کنند، بلکه در هنر و معماری این تمدن نیز تجلی می‌یابند. در واقع، هنر اسلامی به‌عنوان یک زبان بصری، تفکری عمیق در باب وحی قرآنی، عالم نفس و عالم ماده را منعکس می‌کند (سیفیان و محمودی، ۱۳۸۱)، این تفکر به‌نوعی به مخاطب این امکان را می‌دهد که با مفاهیم عمیق‌تری از وجود و هستی آشنا شود و به تفکر در مورد جایگاه انسان در جهان پردازد (سالاری نسب و همکاران، ۱۳۹۵). معماری سنتی ایران نیز به‌نوعی تصویرگر کیهان و انسان است؛ به‌طوری‌که در بُعد کیهانی، کالبد انسان به‌عنوان معبدی در نظر گرفته می‌شود که روح در آن ساکن است و کیهان نیز به همین ترتیب از روح جان می‌گیرد. این ارتباط عمیق میان انسان و کیهان در طراحی فضاها و ساختمان‌ها به‌وضوح مشهود است (رهایبی و همکاران، ۱۴۰۲) و این تفکر در شهرسازی هم نیز مصداق دارد (سلطان‌زاده، ۱۳۷۶). به عبارتی، نظامی هماهنگ و یکپارچه تحت تأثیر همین بینش ارائه می‌شود که به توازن در زندگی اجتماعی و فردی کمک می‌کند. حفظ حریم خصوصی خانواده، یکی از عملکردهای اصلی خانه‌های سنتی بوده است (اکبری، ۱۳۹۶). در این خانه‌ها، طراحی فضاها به‌گونه‌ای انجام می‌شد که هر عضو خانواده بتواند در آرامش و امنیت زندگی کند (بمانیان و امینی، ۱۳۹۵)، اما در عصر حاضر، حریم خصوصی به دلیل عواملی چون رشد شهرنشینی، فشارهای اقتصادی و تغییرات اجتماعی به شدت تحت فشار قرار گرفته است (مهدی نژاد و شیردل، ۱۴۰۲). اولویت برای طراحی فضاهایی که این حریم را حفظ کنند، به‌تدریج تقلیل یافته و معماری مدرن به‌گونه‌ای شکل گرفته که نه تنها با فرهنگ دینی سازگاری چندانی ندارد، بلکه در مواردی آثار و نتایج زیان‌باری را بر جامعه تحمیل کرده و موجب سلب آسایش و سستی بنیان خانواده‌ها شده است. در نتیجه، با توجه به این چالش‌ها، ضرورت دارد که شیوه‌ای از معماری را پی‌ریزی کنیم که با شرایط فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی ایران همخوانی داشته باشد و آموزه‌های دینی را در طراحی فضاها مد نظر قرار دهد (مهدی‌نژاد و همکاران، ۱۴۰۳).

مفهوم سکونت در دیدگاه اسلامی، ناظر بر دو حوزه مادی و معنوی است و بنابراین، فضای مادی سکونتگاه باید حاوی مفهوم معنوی نیز باشد. در حقیقت، ساخت سکونتگاه مسلمانان در یک دید کلان، امری آیینی محسوب می‌شود که به‌نوعی نشان‌دهنده ارتباط عمیق انسان با خالق و کائنات است (مهدی نژاد و همکاران، ۱۴۰۲). توجه به اصل محرمیت در معماری ایران به خانه‌های حیاط‌دار (سادات نخعی‌پور تدرج، ۱۳۹۵)، با قدمتی حدود شش هزار سال قبل برمی‌گردد. در این خانه‌ها، با ایجاد الگوهای حیاط مرکزی و ساخت خانه به‌صورت درون‌گرا، ارتباط درون و بیرون خانه به‌خوبی کنترل می‌شد (فروزان‌فر و همکاران، ۱۳۹۳). این درون‌گرایی به‌عنوان یکی از اصول معماری اسلامی (معماریان، ۱۳۷۳)، در سازمان‌دهی اجزای مختلف بنا به‌ویژه در خانه‌های سنتی، نمود بارزی یافته است (مهدی نژاد و شیردل، ۱۴۰۳). این ویژگی ناشی از اهمیت زندگی خانوادگی و حرمت آن است و همچنین به عزت‌نفس ایرانیان اشاره دارد که منجر به شکل‌گیری الگوهای درون‌گرا در معماری این سرزمین شده است (باصولی و امیدواری، ۱۴۰۰). معماران ایرانی با سازمان‌دهی اجزای ساختمان حول یک یا چند میانسرا، بنا را از جهان بیرون جدا کرده و تنها راه ارتباطی میان این دو را از طریق یک یا چند ورودی ایجاد می‌کردند (شیردل و همکاران، ۱۴۰۲). حفظ حریم یکی از مهم‌ترین اصول حاکم در فرهنگ مسلمانان است و رعایت آن در عرصه زندگی، مفهوم محرمیت را شکل می‌دهد (سامی و همکاران، ۱۳۹۳). نمود این مفهوم در خانه‌های مسلمانان به

اشکال مختلفی صورت گرفته که از جمله مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به تمایل به درون‌گرایی در ساخت این خانه‌ها، تفکیک خانه به دو عرصه خانواده و مهمان و ایجاد سلسله‌مراتب در دسترسی به بخش‌های مختلف خانه اشاره کرد (علایی و زیدعبدی، ۱۳۹۳). محرمیت به‌عنوان یکی از اصول زیربنایی در شکل‌دهی به سازمان فضایی خانه‌های درون‌گرای ایرانی به شمار می‌آید (حیدری و تقی پور، ۱۳۹۷)، بنابراین، تمام خانه‌های سنتی ایرانی، با هر سطحی از نسبت توده و فضا، از الگوی محرمیت برخوردار هستند. با این حال، تحت تأثیر شرایط مختلف، میزان محرمیت در این خانه‌ها تفاوت‌هایی با یکدیگر دارد و این تفاوت‌ها می‌تواند ناشی از عوامل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی باشد که در هر دوره و مکانی وجود داشته است (حیدری و تقی پور، ۱۳۹۷).

با توجه به تحولات اجتماعی و اقتصادی کنونی، بازنگری در اصول معماری سنتی و توجه به حریم خصوصی و محرمیت در طراحی‌های معاصر، ضروری به نظر می‌رسد (امینی و نوروزیان پور، ۱۳۹۳). این امر نه‌تنها به حفظ هویت فرهنگی و اجتماعی کمک می‌کند، بلکه به ایجاد فضایی امن و آرام برای خانواده‌ها و تقویت روابط اجتماعی نیز منجر خواهد شد (علی‌آبادی، ۱۳۸۰). به همین دلیل، ضروری است که معماران و طراحان با درک عمیق از این اصول، اقدام به طراحی فضاهایی کنند که نه‌تنها به نیازهای معاصر پاسخ دهند (معینی و زندی، ۱۳۹۴)، بلکه با ارزش‌های اسلامی و فرهنگی جامعه نیز همخوانی داشته باشند. از آنجایی که دین اسلام، جایگاه ویژه‌ای برای زنان قائل شده است و حفظ کرامت و جایگاه وی را مهم دانسته و به ضرورت حفظ نگاه به نامحرمان توجه ویژه‌ای شده است (سوره نور، آیه ۳۰). پرداختن به جایگاه زنان مبتنی بر نگاه اسلامی و تأکیدات الهی را امری مهم در جهت ارتقاء جایگاه ارزشی زنان برشمرده است، از این رو، طراحی فضاهای مسکونی باید به‌گونه‌ای باشد که ضمن حفظ محرمیت و حریم خصوصی، امکان تعاملات اجتماعی مثبت را برای ساکنین از جمله زنان و سایر نیازهای آن‌ها را نیز فراهم کند (اخلاص و اخلاص، ۱۳۹۳). توجه به این موضوع از آن جهت اهمیت دارد که زن، واقعیتی است که در طول تاریخ، فراز و فرودهای گوناگونی را پشت سر گذاشته و از وضعیت‌هایی مانند زنده‌به‌گور شدن تا الوهیت یافتن را تجربه کرده است. هویت زن، در واقع، هویت کل جامعه را شکل می‌دهد و احترام گذاشتن به زن و دستاوردهای بی‌انتهای او، به معنای ارج نهادن به همه طبقات و گروه‌های اجتماعی است (حیدری، ۱۴۰۱). همچنین یافته‌ها نشان می‌دهد که قرآن توجه ویژه‌ای به حقوق زنان داشته است و تأکید بر عدالت و احترام به حقوق آنان می‌تواند در بهبود وضعیت اجتماعی و فرهنگی زنان در جوامع اسلامی مؤثر باشد (اسماعیل‌زاده و عابدی، ۱۴۰۳)، لذا در نگرش قانون زن به مناسبت همسر و مادر این چنین مورد توجه قرار می‌گیرد (ربیعی و کاظمی، ۱۴۰۱). به این ترتیب، با پرداختن به این موضوع، می‌توان به یک معماری معاصر دست یافت که نه‌تنها به نیازهای روز پاسخ می‌دهد، بلکه ریشه در تاریخ و فرهنگ غنی این سرزمین دارد و می‌تواند به‌عنوان الگویی برای آینده‌ای پایدار و متوازن هم‌راستا با ارزش واقعی زنان عمل کند.

۱-۲- حریم و محرمیت

حرم به معنای مجموعه‌ای از چیزها یا شرایطی است که برای فرد، به‌ویژه انسان، محترم و ارزشمند است و او از آن‌ها حمایت و دفاع می‌کند. این مفهوم به‌ویژه در زمینه احترام به دیگران و هتک حرمت آن‌ها حائز اهمیت است؛ به عبارت دیگر، حریم به مجموعه‌ای از موقعیت‌ها و شرایط ویژه‌ای اشاره دارد که برای یک فرد یا گروه خاص در محدوده‌ای مشخص، مانند مرزهای یک خانه، تعریف می‌شود. ورود به این محدوده و استفاده از شرایط خاص آن برای هر کسی جز صاحب آن حریم ممنوع است (علی‌آبادی، ۱۳۸۰). عمید در تعریف حریم به معنای پیرامون و گرداگرد خانه اشاره کرده و بیان می‌کند که این مکان باید به‌گونه‌ای باشد که حمایت و دفاع از آن واجب باشد. واژه حریم در زبان عربی به معنای منع نیز به کار می‌رود و جمع آن «احاریم» است (عمید، ۱۳۶۵). این واژه از دیدگاه نظریه‌پردازان و صاحب‌نظران معانی متعددی دارد که نشان‌دهنده اهمیت آن در ابعاد مختلف زندگی انسان، به‌ویژه در محل

سکونت و نوع روابطش با دیگران است (معماریان، ۱۳۷۳). همچنین، امینی و نوروزیان‌پور (۱۳۹۳) نیز به معنای پیرامون و مکان‌هایی که حمایت از آن‌ها واجب است، اشاره کرده‌اند. در حوزه معماری، مفهوم حریمیت به دو جنبه کالبدی و معنایی تقسیم می‌شود. فضایی محرم است که دارای حریم و امنیت باشد و برای استفاده‌کنندگان آرامش و آسایش ایجاد کند. خانواده به‌عنوان یک نهاد دارای ارزش، همواره حریم خاص خود را داشته است. حتی پیش از اسلام، مفهوم حریمیت در زندگی خانوادگی وجود داشت و معماران ایرانی با سازمان‌دهی فضاها به دنبال ایجاد حریمیت و امنیت برای اعضای خانواده بوده‌اند. در این راستا، حریمیت در حوزه کالبدی به معنای ایجاد اصولی است که امنیت فضا را تأمین کند و آرامش فرد را فراهم آورد، درحالی‌که در حوزه معنایی، فضا ارزش و حرمت می‌بخشد (عمید، ۱۳۶۵). حریم خصوصی به‌طور مستقیم تحت تأثیر عوامل شخصی و موقعیت قرار دارد. این حریم می‌تواند به‌اندازه‌ای که مفهوم بسته بودن در برابر دیگران را تداعی می‌کند، به معنای باز بودن و پذیرا بودن نسبت به دیگران نیز باشد (خامه، ۱۳۸۹)، بنابراین، درک صحیح از حریم و حریمیت نه‌تنها در زندگی روزمره انسان‌ها بلکه در طراحی فضاهای معماری نیز اهمیت بسزایی دارد و می‌تواند تأثیر عمیقی بر کیفیت روابط اجتماعی و روانی افراد داشته باشد. در قرآن کریم خداوند به حریمیت و اهمیت آن بندگان را توصیه کرده است که در ادامه به چند آیه نیز اشاره می‌شود (جدول ۱).

جدول ۱. گزیده‌ای از آیات در خصوص حریم و حریمیت، منبع: نگارندگان.

ردیف	آیه	ترجمه	توصیه کلی
۱	قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ بَعْضٌ مِّنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكُمْ أَرْكَانُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ (سوره نور، آیه ۳۰)	ای رسول ما) مردان مؤمن را بگو تا چشم‌ها (از نگاه ناروا) بپوشند و فروج و اندامشان را (از کار زشت با زنان) محفوظ دارند که این بر پاکیزگی (جسم و جان) آنان اصلح است و البته خدا به هر چه کنید کاملاً آگاه است (سوره نور، آیه ۳۰).	حفظ نگاه
۲	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتَسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (سوره نور، آیه ۲۷)	ای اهل ایمان، هرگز به هیچ خانه مگر خانه‌های خودتان تا با صاحبش انس و اجازه ندارید وارد نشوید و (چون رخصت یافته و داخل شوید) به اهل آن خانه نخست سلام کنید که این (ورود با اجازه و تحیت، برای حسن معاشرت و ادب انسانیت) شما را بسی بهتر است، باشد که متذکر (شئون یکدیگر و حافظ آداب رفاقت) شوید (سوره نور، آیه ۲۷).	اطلاع از ورود خود به فضای شخصی دیگران
۳	فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَى لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ (سوره نور، آیه ۲۸)	و اگر کسی را نیافتید باز وارد نشوید تا اجازه یابید و چون (به خانه‌ای درآمدید و) گفتند: برگردید، به زودی بازگردید که این برای تنزیه و پاکی شما بهتر است و خدا به هر چه می‌کنید داناست (سوره نور، آیه ۲۸).	کسب اجازه جهت ورود
۴	لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ آبَائِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِخْوَانِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخْوَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَعْمَامِكُمْ أَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخْوَالِكُمْ أَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ أَوْ مَا مَلَكَتْهُم مِّفَاتِحُهُ أَوْ صَدِيقِكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعًا أَوْ أَشْتَاتًا فَإِذَا	بر نابینایان و لنگان و بیماران باکی نیست (که به جهاد نروند یا تندرستان با آن‌ها معاشر و هم‌سفره شوند) و نیز باکی بر شما نیست که از خانه‌های خود و پدران خود و مادرانتان و برادران و خواهران و عمو و عمه و خالو و خاله خویش غذا تناول کنید یا آنکه از هر جا که کلید آن در دست شماست یا خانه رفیق خود باکی نیست که از مجموع یا هر یک از این خانه‌ها طعامی خورید؛ و (با	اطلاع از ورود خود به خانه دیگران

ذَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَاسْلُمُوا عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (سوره نور، آیه ۶۱)

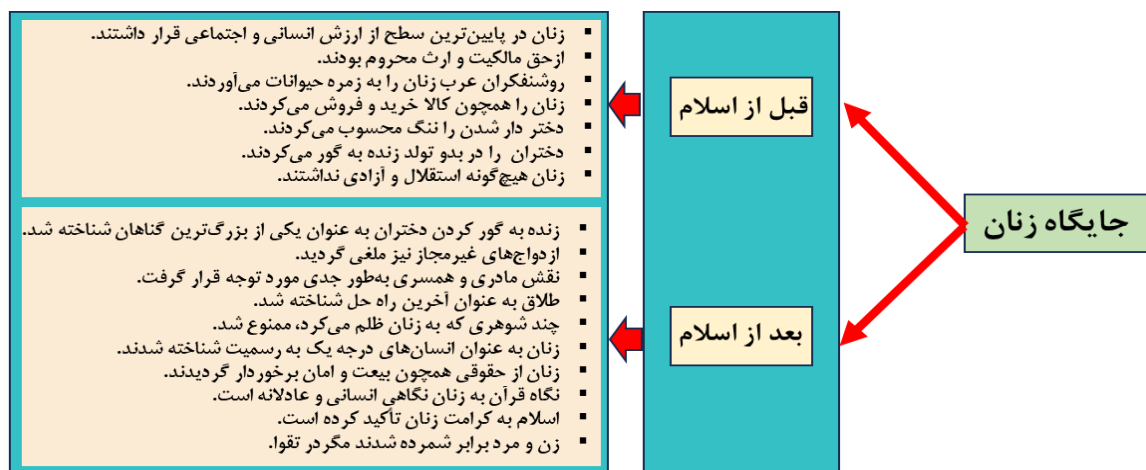
وجود این دستور باز) هرگاه بخواهید به خانه‌ای (از این‌ها) داخل شوید نخست بر خویش سلام کنید (چون به خانه یا مسجدی درآیید بر مسلمانان و همدینان خودتان یا اگر کسی نباشد بر نفس خود باز سلام کنید و خلاصه باخیر وارد شوید) که سلام تحیتی با برکت و نیکو از جانب خداست. خدا آیات خود را این‌گونه برای شما روشن بیان می‌کند باشد که (در آن‌ها) تعقل کنید (و طریق سعادت و هدایت بازجویید) (سوره نور، آیه ۶۱).

با توجه به آیات آورده شده و دیگر آیات قرآن کریم بر اهمیت و جایگاه حریم و محرمیت واقف می‌شویم و وظیفه یک معمار مسلمان است که با طراحی خود زمینه‌ساز اجرای اصول اسلامی در قالب فضاهای مصنوع گردد. محرمیتی که باعث افزایش احترام بین انسان‌ها و علی‌الخصوص اعضای یک خانواده من جمله زنان می‌شود و همه‌ی این عوامل در جهت پاک‌ی روح و القاء آرامش روانی انسان مؤثر است.

۲-۲- اهمیت و جایگاه زنان در اسلام

حقوق زنان یکی از مسائل بنیادین و کلیدی در زمینه حقوق بشر است که تأثیرات عمیقی بر توسعه اجتماعی، اقتصادی و سیاسی جوامع مختلف دارد (هاشمی، ۱۴۰۳). از این رو در عصر حاضر، درک شخصیت زنان از منظر اسلام دارای اهمیت فراوانی است. در این زمینه، می‌توان با نگاهی جامع و اتکا به اصول شریعت، به توصیف شخصیت زنان پرداخت (مهدوی راد و فتاحی زاده، ۱۳۸۰)، برای فهم جایگاه زن در نظام ارزشی اسلام از دیدگاه قرآن و روایات، ضروری است که به دوران پیش از ظهور اسلام نگاهی عمیق‌تر بیندازیم، چراکه خداوند در قرآن کریم ارزش واقعی زن را یاد کرده و به حقوق وی در جهت بهبود وضعیت اجتماعی و فرهنگی آن‌ها، توصیه‌هایی نیز داشته است. در آن دوران (دوران قبل از اسلام)، زنان در پایین‌ترین سطح از ارزش انسانی و اجتماعی قرار داشتند و از حقوق اساسی و اولیه‌ای مانند حق مالکیت و ارث محروم بودند. این وضعیت به حدی وخیم بود که روشنفکران عرب، زنان را به زمره حیوانات می‌آوردند و آن‌ها را به‌عنوان کالاهایی برای خرید و فروش به حساب می‌آوردند. به طوری که در فرهنگ آن زمان، عباراتی نظیر «مادران تنها برای جای نطفه به وجود آمده‌اند» به وفور شنیده می‌شد (سبحانی تبریزی، ۱۳۸۵). در این جامعه، دختردار شدن نه تنها به‌عنوان یک نعمت، بلکه به‌عنوان یک ننگ و عیب محسوب می‌شد. برخی از مردان عرب به دلیل این تصور غلط، دختران خود را در بدو تولد زنده به گور می‌کردند. قرآن کریم به شدت این عمل ناپسند را مورد نکوهش قرار داده و می‌فرماید: «و اگر یکی از آنان به او خبر داده شود که دختری به او بشارت داده‌اند، چهره‌اش سیاه می‌شود و در دل غمگین می‌گردد» (نحل، آیه: ۵۸-۵۹). همچنین در آیه‌ای دیگر به زنده به گور کردن دختران اشاره شده و در روز قیامت از آنان سؤال خواهد شد (تکویر، آیه ۴۴). در این بستر اجتماعی، زنان هیچ‌گونه استقلال و آزادی نداشتند و در تمامی جوانب زندگی تحت قیمومیت و سرپرستی مردان بودند و حق مداخله در هیچ‌یک از امور اجتماعی را نداشتند (طباطبایی، ۱۳۷۸)؛ اما با ظهور اسلام، تحولی عظیم و مقدس در این زمینه به وقوع پیوست. اسلام به دفاع از کرامت و حقوق زنان پرداخته و تمامی آداب و رسوم جاهلی را که موجب تحقیر و ستم به زنان می‌شد، لغو کرد. زنده به گور کردن دختران به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین گناهان شناخته شد و ازدواج‌های غیرمجاز نیز ملغی گردید. نقش مادری و همسری به‌طور جدی مورد توجه قرار گرفت و طلاق به‌عنوان آخرین راه‌حل شناخته شد. چند شوهری که به زنان ظلم می‌کرد، ممنوع شد و زنان به‌عنوان انسان‌های درجه یک به رسمیت شناخته شدند (تصویر ۱) و از حقوقی همچون بیعت و امان برخوردار گردیدند (ریاحی مهر و عباس‌نیا، ۱۴۰۲).

نگاه قرآن به زنان نگاهی انسانی و عادلانه است. تفاوت‌های طبیعی میان زن و مرد به معنای تبعیض نیست، بلکه این تفاوت‌ها باید در تنظیم حقوق و تکالیف مورد توجه قرار گیرد. عدالت اقتضا می‌کند که هر فردی بر اساس ظرفیت و شایستگی‌های خود، حقوق و وظایفی متناسب با وضعیت خود داشته باشد (قربانی، ۱۳۷۵). علاوه بر این، اسلام با ارائه الگوهای برجسته‌ای از زنان کامل و محترم، مانند حضرت فاطمه زهراء (B)، بر اهمیت و کرامت زن تأکید کرده است. او در ۱۸ سال عمر خود به بالاترین مدارج انسانی دست یافته و به‌عنوان مادری بزرگ و همسری شایسته شناخته شده است. این نمونه‌ها به وضوح نشان‌دهنده ارزش و مقام زن در اسلام هستند و در زمان جاهلیت، پرچم عزت و احترام را به اهتزاز درآوردند (خدایی، ۱۴۰۱). با وجود تأکیدهای قرآن بر حقوق زنان، در بسیاری از جوامع اسلامی، زنان همچنان با انواع تبعیض و نابرابری روبرو هستند. پژوهشگران به کاوش چالش‌های موجود در اعمال حقوق زنان در این جوامع پرداخته و تأکید کرده که ناآگاهی از آموزه‌های قرآنی و برداشت‌های غلط از آیات، می‌تواند به پیدایش چنین تبعیض‌ها و نابرابری‌هایی منجر شود؛ اما در نهایت، می‌توان گفت که اسلام با تغییر نگرش به زنان و اعطای حقوق و کرامت به آن‌ها، نقشی اساسی در ارتقاء جایگاه زن در جامعه ایفا کرده است و این تغییرات به‌عنوان نقطه عطفی در تاریخ بشریت به شمار می‌آید. لذا حریم و محرمیت با توجه به جایگاه زنان و اوامر خداوند حساس‌تر و مهم‌تر از مردان است، از این رو معماران باید در معماری فضاهای مختلف از جمله مسکن به این نیاز بیش‌ازپیش توجه کنند و کرامت و گوهر وجودی زنان را با ایجاد محرمیت از نگاه ناهلان محفوظ بدارند.

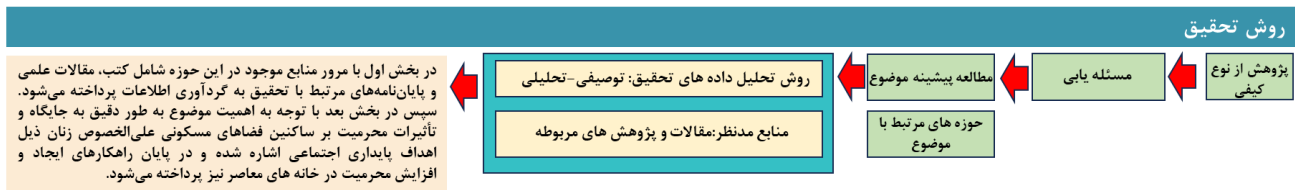

شکل ۱. جایگاه زنان در قبل و بعد از اسلام، منبع: نگارندگان.

۳- روش‌شناسی

این پژوهش از لحاظ ماهیت کیفی است که به شیوه توصیفی-تحلیلی مورد بررسی قرار گرفته است، در گام اول و با بهره‌گیری از مرور جامع منابع علمی اعم از مقالات و کتب علمی در سایت‌های گوناگون، کلیدواژه‌هایی حریم، محرمیت، مسکن پایدار، زن، پایداری اجتماعی، اسلام و غیره مورد جست‌وجو قرار گرفتند که بیش از ۵۰۰ منبع معتبر نیز یافته شد، در گام بعدی، داده‌های نظری مرتبط با حریم و محرمیت در طراحی مسکن پایدار مورد تحلیل قرار گرفت؛ که نگارندگان پژوهش حاضر با تمرکز بر ارزیابی مطالعات موردی موفق، جایگاه محرمیت در اسلام و تأثیرات آن بر زندگی اجتماعی افراد بخصوص بانوان و همچنین شیوه‌های پاسخ‌دهی به این اصل، مورد بررسی قرار گرفته است و در آخر پیشنهادهایی جهت رعایت این مهم در مسکن‌های معاصر داده شده

است. انتخاب این روش به منظور ایجاد ارتباطی میان یافته‌های نظری و کاربردهای عملی در طراحی معماری پایدار صورت گرفته است تا راهبردهای معرفی شده، راهکاری در جهت رسیدن به فضاهای مسکونی پایدار باشد. مسیر انجام گرفته برای این پژوهش در تصویر ۲ آورده شده است.

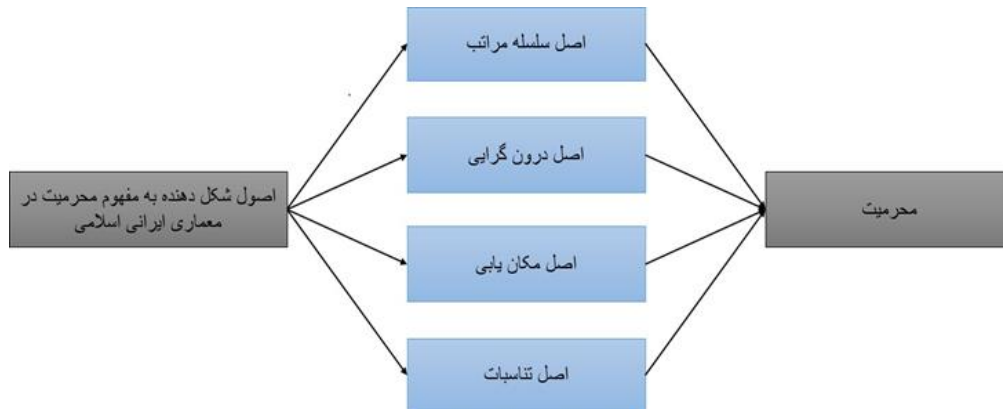

شکل ۲. مسیر انجام پژوهش، منبع: نگارندگان.

۴- یافته‌ها

۴-۱- اصول و مفاهیم شکل دهنده حریمیت در معماری ایرانی اسلامی

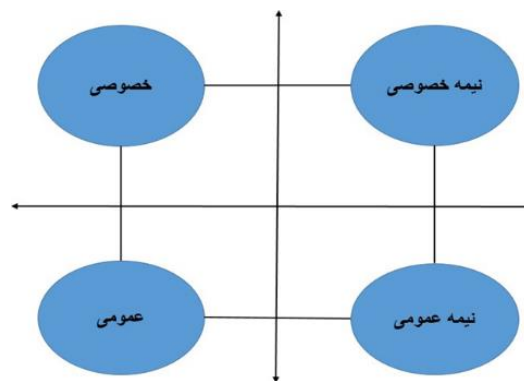
معماری ایرانی-اسلامی، بازتابی کامل از تجربه، بینش و تفکر انسانی است که ارزش‌های اخلاقی، فرهنگی و معنوی در آن متجلی شده‌اند. یکی از مفاهیم کلیدی در معماری ایران پس از اسلام که در آموزه‌های اسلامی به آن توجه ویژه شده، مسئله حریمیت است. حریمیت به‌عنوان یکی از اصول اساسی و والای معماری اسلامی همواره در معماری ایرانی نگاه داشته شده و خانه‌ها به‌عنوان مهم‌ترین بناها در طول تاریخ این اصل را به‌خوبی نمایان ساخته‌اند. نفوذ جهان‌بینی اسلامی به معماری ایران در قرن هفتم میلادی، مفاهیمی مانند حریمیت، پرهیز از دید مستقیم بر بناهای مجاور و احترام به حریم خصوصی را برجسته کرد. این اصول که پیشتر نیز در معماری ایران وجود داشتند، با ظهور اسلام و تأکید آن بر تقدس خانواده، وارد لایه‌های عمیق‌تر تفکرات معماری ایرانی شدند. حریم خانواده در نگاه اسلامی مفهومی مقدس بود که موجب تحول بنیادی در طراحی خانه‌های ایرانی شد. هرچند مفهوم حریم پیش از اسلام نیز در معماری ایرانی دیده می‌شد، اما دین اسلام آن را تقویت کرده و جایگاه ویژه‌ای به آن بخشید. حریمیت که از دستورات و آموزه‌های اسلامی استخراج می‌شود، به یکی از اصول تعیین‌کننده در طراحی خانه‌های مسلمانان تبدیل شد. رعایت این اصل موجب شده است که معماری خانه‌های ایرانی فضایی آرام و امن برای ساکنان ایجاد کند و محیط خانه را از تنش‌ها و عوامل بیرونی جدا سازد. این مسئله باعث احساس آرامش و آسودگی خاطر ساکنان می‌شد. در طراحی خانه‌ها، اصول حریمیت با جداسازی فضاهای مختلف و استقلال خانه از محیط پیرامون منعکس می‌شد. به این ترتیب، خانه‌های بزرگ‌تر فضاهای عمومی و خصوصی را با استفاده از بخش‌هایی مانند اندرونی و بیرونی جدا می‌کردند. به‌گونه‌ای که عرصه زندگی خصوصی خانواده از فضاهای اجتماعی مشترک نظیر حیاط تفکیک می‌شد. همچنین طراحی خانه به شکلی انجام می‌گرفت که اعضای خانواده، به‌ویژه زنان، بتوانند در حریم امن و آسایش خود فعالیت کنند، بی‌آنکه نگران دیده‌شدن توسط دیگران باشند. این تفکیک فضایی، یکی از بزرگ‌ترین دستاوردهای معماری ایرانی-اسلامی در ارتباط با مفهوم حریمیت است. این توجه به ساختار فضاها، یک پیوستگی و وحدت آشکار را ایجاد می‌کند که در آن اصولی نظیر سلسله‌مراتب، درون‌گرایی، مکان‌یابی و تناسبات به بهترین نحو با ابزارهای معماری همچون مصالح، فرم، رنگ، نور، آب و دیگر عناصر تجسم می‌یابند (حموله طرفی، ۱۴۰۴).

شکل ۳. اصول و مفاهیم شکل دهنده به مفهوم حریمت در معماری ایرانی اسلامی (حموله طرفی، ۱۴۰۴)

۲-۴- سلسله مراتب

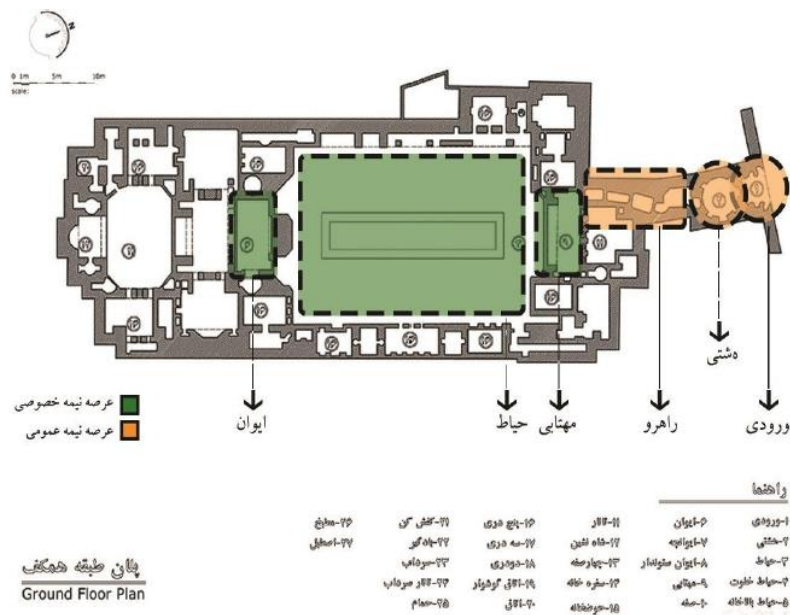
اصل سلسله مراتب یکی از اصول بنیادین حاکم بر جهان هستی است که جایگاه آن در معماری سنتی ایران نیز به وضوح دیده می‌شود. این اصل در هنرهای سنتی اهمیت ویژه‌ای داشته و تأثیر شگرفی بر شکل‌گیری و سازمان‌دهی این هنرها گذاشته است. هنرهای سنتی نه تنها بر پایه سلسله مراتب شکل گرفته‌اند، بلکه با نظم و هماهنگی موجود در جهان و مراتب وجودی فراتر از سطح مادی سازگار و هماهنگ هستند (نصر، ۱۳۸۰). اصل سلسله مراتب در معماری خانه‌های ایرانی به ساماندهی فضاها بر اساس کارکرد و ویژگی‌های آن‌ها می‌پردازد. این اصل کمک می‌کند تا فضاهای مختلف در یک خانه به صورت منظم و منطقی سازمان‌دهی شوند و ارتباط بین فضای خصوصی و عمومی به وضوح مشخص گردد (چرمایف و الکساندر، ۱۳۷۱)، با ایجاد سلسله مراتب فضایی، ساکنان می‌توانند به راحتی از حریم‌های مختلف عبور کنند و درعین حال احساس امنیت و حریمت داشته باشند. این اصل همچنین به جلوگیری از تداخل نامناسب قلمروها و ایجاد نارضایتی از فضاهای زندگی کمک می‌کند (مرتضی، ۱۳۸۷)؛ بنابراین سلسله مراتب به مثابه یکی از اصول کلیدی، نقشی اساسی در تعریف اجزا و کلیت هر مجموعه ایفا می‌کند و به آن ساختار و هویت می‌بخشد. به طور خاص، این اصل شالوده‌ای برای ایجاد نظم حاکم بر اجزا و ارتباط میان آن‌ها، همچنین میان هر جزء و کلیت مجموعه محسوب می‌شود (طیبیان و همکاران، ۱۳۹۰).

شکل ۴. نظام سلسله مراتب حریمت در معماری ایرانی اسلامی (حموله طرفی، ۱۴۰۴)

در معماری ایرانی-اسلامی، اصل سلسله مراتب یکی از عوامل مؤثر در ایجاد مفهومی همچون حریمت است. در این شکل از معماری، فضاها با ترتیبی مشخص و درعین حال منظم و هماهنگ تدوین شده‌اند. این سلسله مراتب از فضاهای عمومی آغاز شده و تا فضاهای

کاملاً خصوصی امتداد می‌یابد. بدین ترتیب، اصل سلسله‌مراتب مفهوم حضور، حریمت و شأن فضایی را در قلمروهای مختلف از عمومی تا خصوصی مشخص و تعریف می‌کند (Mahdinejad et al, 2020). این اصل به‌ویژه در طراحی مسکن ایرانی-اسلامی قابل مشاهده است. سامان‌دهی فضایی در این شیوه به‌گونه‌ای انجام می‌شده که ورود غیرمستقیم بود و مراحل گذار محسوس وجود داشت تا مخاطب پیش از ورود آمادگی لازم را پیدا کند. ایجاد زوایا و شکستگی در مسیرهای حرکت، جداسازی حریم خصوصی از سایر فضاها، کنترل صدا و جلوگیری از دید مستقیم، از جمله روش‌هایی بود که بر اساس این اصل به کار گرفته می‌شد. سلسله‌مراتب فضایی در خانه‌های سنتی ایرانی-اسلامی شامل عناصری همچون جلوخان، پیش‌ورودی، ورودی، هشتی، دالان، حیاط و سپس فضاهای عملکردی متصل به حیاط بود. این فضاها میانی به‌عنوان پل‌های ارتباطی و بخش‌های واسط، نقش مهمی در تقویت حریمت ایفا می‌کردند؛ بنابراین، رعایت سلسله‌مراتب در طراحی مسکن عاملی ضروری برای عملکرد بهینه آن محسوب می‌شد. عدم رعایت این اصل در ساختار مسکن، به‌خصوص از منظر حریمت، می‌تواند مشکلات متعددی ایجاد کند. چنین بی‌توجهی در ساخت‌وسازهای امروزی اغلب به ایجاد اشرافیت ناخواسته و کاهش حریم خصوصی منجر شده است که این امر یکی از چالش‌های معماری مدرن در مقایسه با معماری سنتی ایرانی-اسلامی است (Mahdinejad et al, 2020).

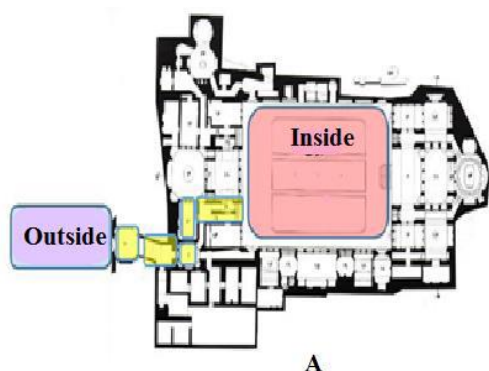
شکل ۵. سلسله‌مراتب ورود به خانه ایرانی جهت حفظ حریمت (نصر اصفهانی، ۱۳۹۵)

۳-۴- اصل درون‌گرایی

اصل درون‌گرایی، به معنای توجه به باطن انسان و اهمیت آن است. از دیدگاه هستی‌شناختی، وجود انسان معنا پیدا می‌کند زیرا او دارای درونی است که جایگاه ویژه‌ای دارد. بر همین اساس، فضا و مکانی که انسان در آن قرار می‌گیرد باید شایستگی حضور این وجه درونی را داشته باشد (ادیب‌زاده، ۱۳۸۸). درون‌گرایی یکی از اصول برجسته معماری ایرانی-اسلامی محسوب می‌شود که نقش مهمی در ایجاد و تقویت حریمت در بناهای سنتی ایفا کرده است تا حدی که می‌توان آن را بارزترین نتیجه اصل حریمت در این معماری دانست. این اصل را می‌توان نوعی تفکر اساسی در معماری تلقی کرد که ریشه در دین، فرهنگ و اجتماع دارد. درون‌گرایی، تأکید بر مسائل درونی انسان را بر اساس سبک زندگی، آداب و رسوم و جهان‌بینی مطرح می‌کند؛ به‌طوری‌که با توجه به شرایط محیطی،

اقلیمی و جغرافیایی شکل نهایی خود را پیدا کرده است (دیبا، ۱۳۷۸). این مفهوم در معماری، به جای پرداختن به ظاهر و جلوه‌های بیرونی، معطوف به ایجاد فضاهای درونی است؛ فضایی که دربرگیرنده مفاهیمی همچون تودار بودن، توجه به حالات درونی، پرهیز از خودنمایی و نمایش درونی بودن به صورت پنهان است.

در ارزش‌های اسلامی نیز اصل درون‌گرایی تأکید بر باطن بیش از ظاهر دارد. این توجه به باطن، مسیر انسان را به سمت جوهر روحانی او هدایت می‌کند که در معماری و طبیعت جلوه‌گر شده است. این مفهوم انسان را به یاد سخن ابن‌عربی می‌اندازد که گفته است: «باطن را جست‌وجو کن، زیرا بهشت در باطن انسان نهفته است» (اردلان، ۱۳۶۶). درون‌گرایی در معماری، تأکیدی بر اهمیت درون به عنوان مقابل ظاهر است و به همین دلیل، فضایی بسته و محافظت‌شده برای زندگی خصوصی (درون) در برابر فضای بیرونی و شهری ایجاد می‌کند. در این معماری، فضای خصوصی معمولاً به شکل حیاط مرکزی و ارتباط آن با فضاهای داخلی طراحی شده است (Mahdinejad et al, 2020).

شکل ۶. ساختار حرکت از بیرون به داخل در خانه سنتی در راستای حفظ حریمت فضای داخلی (Aynifar & niyay motlagh, 2014)

در معماری ایرانی-اسلامی، اصل درون‌گرایی به مفاهیمی چون حیا، عدم تفاخر، دوری از ریا و خودنمایی و پرهیز از برهنگی و زینت ظاهری می‌پردازد. این ویژگی‌ها نه تنها وحدت کالبدی بناها را نمایش می‌دهند، بلکه به تقویت وحدت اجتماعی جامعه نیز کمک می‌کنند. در این نوع معماری، توجه به خدا و پشت کردن به مظاهر دنیا به طور نمادین به نمایش گذاشته می‌شود. این تفکر، پاسخی به سفر انفسی است که در کنار سفر آفاقی، بر اساس تعالیم قرآن و در بین عرفای مسلمان اهمیت فراوانی داشته است (نقی‌زاده، ۱۳۹۱). در واقع، اصل درون‌گرایی در معماری ایرانی-اسلامی برگرفته از آموزه‌های فرهنگی و دینی است و بیانگر این نکته است که ارزش اصلی بناها در جوهر و هسته باطنی آن‌ها نهفته است. پوسته ظاهری بنا تنها به عنوان پوششی مجازی عمل می‌کند که از حقیقت درونی حفاظت می‌کند. فضای درونی و بسته، جوهر و هستی راستین بنا را تعریف می‌کند که قابل مقایسه با جلوه‌های بیرونی آن نیست. این اصل با ایجاد شرایط کالبدی مناسب و بر اساس تفکر، تعمق، عبادت و هدف دستیابی به آرامش اصیل و طمأنینه درونی، نظمی موزون و متعالی را ارائه می‌دهد (دیبا، ۱۳۷۸). لذا درون‌گرایی به عنوان یک رویکرد بنیادی در معماری ایران، به حفظ حریم‌های خصوصی و ایجاد فضایی امن و آرام برای ساکنان می‌انجامد. با توجه به اهمیت زندگی خانوادگی و حرمت آن، معماران ایرانی با طراحی فضاهای درون‌گرا، مانند میان‌سراها، سعی در ایجاد مکانی کرده‌اند که در آن افراد بتوانند به تفکر، عبادت و تعمق پردازند (سلطان‌زاده، ۱۳۷۱)، این فضاها به گونه‌ای طراحی شده‌اند که از دنیای بیرون جدا شده و تنها از طریق ورودی‌های محدود با آن در ارتباط باشند. این

جدایی به ساکنان این امکان را می‌دهد که در فضایی آرام و صمیمی زندگی کنند، جایی که می‌توانند از حریم خصوصی خود حفاظت کنند (مهدی نژاد و شیردل، ۱۴۰۲).

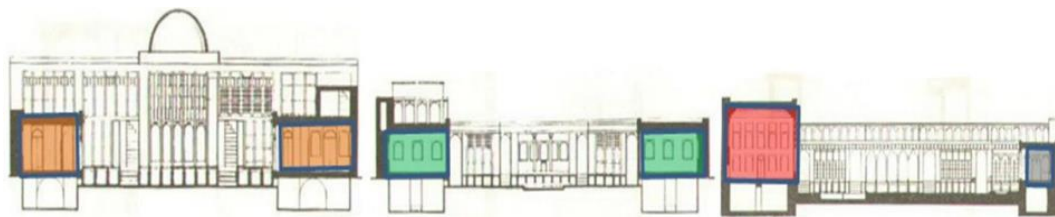
۴-۴- اصل مکان‌یابی

مکان‌یابی یکی از فرآیندهای ادراکی است که به انسان امکان می‌دهد موقعیت اشیاء را در جهان سه‌بعدی تشخیص دهد. برای دستیابی به جایگاه وجودی خود، انسان باید بتواند جهت‌یابی کند؛ او نیاز دارد بداند کجا قرار دارد و همچنین باید خود را با محیط پیرامون سازگار کند (شولتز، ۱۳۸۸). در معماری، اصل مکان‌یابی به معنای استقرار و سازمان‌دهی فضاها و عناصر به نحوی است که در مناسب‌ترین حالت ممکن قرار گیرند. این اصل به تقسیم‌بندی و چینش درست عرصه‌ها و فضاها اشاره دارد، به گونه‌ای که هر عنصر و فضا در جای صحیح خود قرار گیرد. مکان‌یابی به‌عنوان یکی از اصول اصیل و بنیادی در معماری ایرانی-اسلامی شناخته می‌شود و از دیرباز نقش مهمی در سازمان‌دهی فضاها با هدف ایجاد آرامش و امنیت برای ساکنان و استفاده‌کنندگان بناها داشته است. در این معماری، هیچ بنایی بدون توجه به سامان‌دهی مناسب و صحیح فضاها احداث نمی‌شده است. ساختار فضاها و عناصر معماری به گونه‌ای کنار یکدیگر قرار می‌گرفته‌اند که به راحتی قابل درک و فهم باشند (Mahdinejad et al, 2020a). این چیدمان نه تنها محیطی مناسب و کارآمد را ایجاد می‌کرد، بلکه ترکیب متناسب فضاها را بر و خالی به انسان حس واضحی از مکان ارائه می‌داد. در معماری ایرانی-اسلامی، فضاها به شیوه‌ای هدفمند و معنادار سامان‌دهی شده بودند تا انسان بتواند بدون سردرگمی به سمت هدف خود هدایت شود. این نوع مکان‌یابی در معماری ایرانی-اسلامی، انسان را به نقطه‌ای خاص و مهم راهنمایی کرده و او را برای رسیدن به مقصد مطلوب آماده می‌ساخت. این مکان‌یابی دقیق باعث می‌شد انسان در این معماری نه تنها مکان را به درستی درک کند، بلکه حتی حس درست‌تری از زمان نیز داشته باشد. کیفیت مکان‌یابی فضاها در عملکرد معماری نقش اساسی ایفا می‌کند و بر روابط عملکردی عناصر تأثیر قابل توجهی دارد. مسکن نیز از این قاعده مستثنی نیست. در طراحی مسکن سنتی ایرانی-اسلامی، تنوع زیادی از فضاها را کوچک‌تر وجود داشته که هر یک دارای موقعیت فیزیکی مشخصی در ساختار کالبدی خانه بوده‌اند. مکان‌یابی مناسب این فضاها تأثیر بسیار مهمی در کیفیت عملکرد مسکن و ارتباط میان اجزای آن داشته است. در مقابل، مکان‌یابی نادرست فضاها در ساختار مسکن می‌تواند احساس سردرگمی و ناهماهنگی در محیط را به وجود آورد که این امر آشکارا با حس امنیت و آرامش در تضاد است. لذا در معماری ایرانی-اسلامی، اصل مکان‌یابی یکی از اصول پایدار و تعیین‌کننده‌ای بوده که توجه ویژه‌ای به آن معطوف شده و جایگاه بارزی در طراحی بناهای سنتی داشته است (Asadpour & Habibi, 2015).

۴-۵- اصل تناسبات

تناسبات به معنای رابطه نسبی و قیاسی میان اجزای یک عنصر یا اندازه‌گیری مقیاس میان دو چیز است. این اصل گاه از طریق شهود و بینش و گاه با اعمال نسبت‌های ریاضی حاصل می‌شود (بمانیان و همکاران، ۱۳۸۹). هرچه در تناسبات به کار گرفته شده، با قواعد اساسی طبیعت هماهنگ باشد، خوشایند و قابل‌پذیرش خواهد بود؛ در غیر این صورت، به کمال مطلوب دست نخواهد یافت (آیت‌اللهی، ۱۳۶۴). طبیعت و به‌ویژه انسان بر اساس تناسبات خلق شده‌اند و این اصل یکی از مهم‌ترین معیارها در معماری به‌شمار می‌آید (بمانیان و همکاران، ۱۳۹۰). در معماری ایرانی-اسلامی، رعایت تناسبات از ورودی خانه تا حیاط مرکزی و سایر فضاها نقش مهمی در محافظت از حریم خصوصی خانواده دارد. بررسی آثار مسکن سنتی نشان می‌دهد که معمار با کمک تناسبات توانسته

فضاهایی طراحی کند که نه تنها حریم خصوصی را حفظ کنند، بلکه به‌گونه‌ای باشند که ساکنان از دید بیگانگان مصون بمانند. این معماری با تأکید بر محرمیت، از اصل تناسبات به‌عنوان ابزاری قدرتمند برای اندازه‌گیری فضاهای داخلی و ایجاد توازن در محیط بهره گرفته است. تناسبات با کاهش یا افزایش ارتفاع و ابعاد فضاها، میزان محرمیت آن‌ها را تنظیم می‌کند (Mahdinejad et al, 2022). برای مثال، معماران ایرانی در طراحی خانه‌های سنتی با عبور سلسله‌مراتبی از ورودی، ارتفاع فضاها را کاهش می‌دادند تا درجه محرمیت افزایش یابد. فضای هشتی که جنبه عمومی تری دارد، معمولاً از ارتفاع بیشتری برخوردار است، درحالی‌که دالان با ارتفاع کمتر طراحی می‌شود که همین تغییر ارتفاع نشانگر افزایش محرمیت دالان نسبت به هشتی است. علاوه بر ارتفاع، تناسبات مقیاسی نیز در طراحی فضاها نقش مؤثری در ایجاد محرمیت داشته‌اند. در مسکن سنتی، کاهش تدریجی ابعاد و ارتفاع اتاق‌ها نشانگر افزایش محرمیت آن‌ها است. برای نمونه، اتاق شاه‌نشین بزرگ‌ترین و بلندترین فضای خانه است و به‌عنوان بخش عمومی شناخته می‌شود. پس از آن، اتاق پنج‌دری که نیمه‌عمومی است، دارای ابعاد و ارتفاع کوچک‌تری است. اتاق سه‌دری به‌عنوان فضای خصوصی و پستو به‌عنوان فضای کاملاً خصوصی طراحی شده‌اند و به ترتیب کوچک‌تر و محرم‌تر هستند. این تغییرات مقیاس به نیازهای فردی و تفکیک فضاها پاسخ داده و محیطی مناسب برای جداسازی و حفظ محرمیت فراهم آورده‌اند.

شکل ۷. نمایش تناسبات ارتفاعی اتاق‌های خانه‌ی زینت الملک شیراز بر روی برش‌ها؛ شاه‌نشین: قرمز، پنج‌دری: نارنجی، سه‌دری: سبز و پستو: خاکستری

(مؤنی و ناصری، ۱۳۹۴)

بنابراین، اصل تناسبات در معماری سنتی ایرانی-اسلامی نقش کلیدی در طراحی فضاها و ایجاد محرمیت ایفا می‌کند. تناسبات به‌عنوان یکی از معیارهای مهم، معمار را قادر می‌سازد تا اجزا و اندام‌های بنا را به شیوه‌ای هماهنگ پیوند دهد و فضایی متوازن، منظم و محافظت‌شده را خلق کند (Mahdinejad et al, 2024; Asadpour et al, 2025). به همین دلیل، این اصل پایه‌ای‌ترین معیار برای حفظ محرمیت در طراحی مسکن سنتی ایرانی-اسلامی به شمار می‌رود و به‌طور مستمر در این معماری مورد استفاده قرار گرفته است.

۶-۴- بازآفرینی محرمیت در خانه‌های معاصر

نیاز به محرمیت و حریم خصوصی در معماری ایرانی به‌گونه‌ای طراحی شده است که می‌تواند از طریق فضاهای مرتبط و پیوسته یا قلمروهای مجزا از یکدیگر به نمایش گذاشته شود. بناها به‌طور سنتی و مطابق با عرف فرهنگی، حول فضاهای داخلی شکل گرفته‌اند و در واقع به سمت درون‌گرایی گرایش دارند. این ویژگی در معماری نه‌تنها به دلیل ملاحظات زیبایی‌شناختی، بلکه به عوامل اجتماعی و فرهنگی نیز مرتبط است که در هر دو محیط شهری و روستایی قابل مشاهده است. این درون‌گرایی به‌نوعی نتیجه تلاش برای حفظ حریم خصوصی و امنیت ساکنان، به‌ویژه زنان، به شمار می‌آید (راپاپورت، ۱۹۶۹). این جدایی بین زندگی داخلی و خصوصی از فضای عمومی، مانند کوچه و همسایگان، به مفهوم محرمیت عمق می‌بخشد. محرمیت در واقع تحت تأثیر فرهنگ قرار دارد و به‌طور مستقیم بر طراحی و شکل‌گیری خانه‌ها تأثیر می‌گذارد. با این حال، در دنیای معاصر، حریم خصوصی مسکن به دلیل تأثیرات اقتصادی و اجتماعی در حال تغییر است. امروزه با حذف یا کاهش عناصر توزیعی مانند حیاط، غلام‌گردش، هشتی، ایوان، دالان و فضاهای

میانی در برخی واحدهای مسکونی، امنیت و حفاظت به شدت کاهش یافته است. در این شرایط، تنها راهروها به عنوان عناصر اتصال دهنده بین اجزا عمل می کنند و این امر به تضعیف حریم خصوصی منجر می شود. علاوه بر این، توسعه مترکم مسکونی در شهرها و فشردگی طرح بناها، امکان ایجاد حیاط مرکزی را که به تقویت درون گرایی کمک می کند، به خطر انداخته است. در گذشته، تمامی پنجره های اصلی خانه ها به سمت حیاط مرکزی باز می شدند و تنها روزنه های کوچکی به دنیای بیرون وجود داشت؛ اما در معماری معاصر، اجزا معمولاً استقلال عمل ندارند و حریم ها به وضوح تعریف نشده اند. این تغییرات که از دوره قاجار آغاز شده و در دوره های پهلوی اول و دوم تشدید گردید، منجر به کمرنگ شدن درون گرایی و ظهور مظاهر برون گرایی در خانه ها شده است. این روند به تدریج ادامه یافته و به چالش هایی برای حفظ حریم خصوصی، به ویژه برای زنان، منجر شده است (فلامکی، ۱۳۸۴).

در این راستا، اهمیت حریمیت به عنوان یک ارزش اساسی در فرهنگ ایرانی باید مورد توجه قرار گیرد (رهایی و همکاران، ۱۴۰۲). حفظ حرمت زنان و ایجاد فضایی امن و خصوصی برای آنها در خانه ها، نه تنها به تأمین امنیت روانی و اجتماعی آنها کمک می کند، بلکه به تقویت بنیان خانواده و جامعه نیز می انجامد. به همین دلیل، بازنگری در اصول طراحی معماری و احیای فضاهای درون گرا و حریم های مشخص می تواند به حفظ این ارزش ها و ارتقاء کیفیت زندگی ساکنان کمک شایانی نماید. در ادامه به روش های ایجاد حریم و حریمیت در خانه های معاصر نیز اشاره می شود (جدول ۳).

جدول ۲. راهکارهای ایجاد حریم و حریمیت در طراحی معماری خانه معاصر، منبع: نگارندگان.

ردیف	راهکار	توضیحات
۱	طراحی فضاهای درون گرا	ایجاد حیاط های مرکزی و فضاهای داخلی بسته که از دید بیرون محفوظ باشند.
۲	استفاده از دیوارهای بلند در حیاط	طراحی دیوارهای بلند و مستحکم برای جلوگیری از دید مستقیم به داخل حیاط خانه.
۳	کاشت درختان و گیاهان	استفاده از درختان و گیاهان برای ایجاد حریم طبیعی و کاهش دید.
۴	استفاده از پرده ها و پارچه ها	نصب پرده های ضخیم و زیبا برای جلوگیری از دید و ایجاد حس امنیت.
۵	ایجاد فضاهای خصوصی	طراحی اتاق هایی با دسترسی محدود برای ساکنان.
۶	فضاهای نشیمن مجزا	طراحی نشیمن های جداگانه برای اعضای خانواده و مهمانان.
۷	استفاده از پارتیشن ها	طراحی پارتیشن های متحرک برای تقسیم بندی فضاها.
۸	استفاده از ایوان ها	طراحی ایوان های خصوصی که امکان نشستن و استراحت در فضای باز را بدون دید مستقیم فراهم کند.
۹	حفاظت از فضاهای خواب	طراحی اتاق خواب ها با دسترسی محدود و دیوارهای محافظ.
۱۰	فضاهای نشیمن بهینه	طراحی نشیمن هایی که به دور از دید عمومی قرار دارند.
۱۱	استفاده از شیشه های مات	نصب شیشه های مات در پنجره ها برای کاهش دید.
۱۲	استفاده از مصالح عایق	استفاده از مصالح عایق برای کاهش صدا و افزایش امنیت (افزایش حریم صوتی).
۱۳	استفاده از نور طبیعی کنترل شده	طراحی پنجره ها به گونه ای که نور طبیعی به خوبی وارد شود، بدون اینکه دید مستقیم وجود داشته باشد.
۱۴	فضاهای خصوصی برای مهمانی ها	طراحی فضاهایی برای مهمانی ها و تجمعات خانوادگی که از دید همسایگان دور باشد.
۱۵	توجه به طراحی ورودی ها	طراحی ورودی ها به گونه ای که حس حریمیت را تقویت کند.
۱۶	استفاده از شیشه های رنگی	نصب شیشه های رنگی در پنجره ها برای کاهش دید و ایجاد حس زیبایی.

۵- بحث و نتیجه‌گیری

معماری به‌عنوان یک هنر و علم، تأثیر عمیقی بر رفتارها و سبک زندگی افراد دارد. در فرآیند طراحی بنا، معمار می‌تواند با ایجاد فضاهای مناسب، به‌نوعی رفتارهای ساکنان را شکل دهد. اگر معمار با رویکرد فرهنگ معماری ایرانی-اسلامی و با توجه به باورها و ارزش‌های دینی طراحی کند، می‌تواند به ایجاد فضاهایی بپردازد که نه تنها زیبایی را به ارمغان می‌آورد بلکه به تعاملات اجتماعی و حفظ حریمت نیز کمک می‌کند. در واقع معماری ایرانی-اسلامی نمونه‌ای برجسته از یک تمدن سنتی است که بدون وجود برخی اصول بنیادین و ثابت، امکان شکل‌گیری آن فراهم نمی‌شده است. این نوع معماری، برخاسته از یک جهان‌بینی جامع و کامل است که در آن تمامی عناصر به جهان وحی، نفس و ماده مرتبط شده‌اند. به دلیل دیدگاه خاص به جایگاه انسان در هستی در اندیشه ایرانی، معماری ایرانی-اسلامی مراتب مختلفی از حریم را به وجود آورده است که در آن مفهوم حریمت به‌صورت برجسته و مؤثر مورد توجه قرار گرفته و به‌عنوان یک اصل کلیدی در فرهنگ ایرانی-اسلامی، در طراحی خانه‌ها و فضاهای عمومی به‌وضوح مشهود است. در معماری سنتی ایرانی، فضاها به‌گونه‌ای طراحی شده‌اند که حریم خصوصی افراد حفظ شود و از دید نامحرمان دور بمانند. این طراحی نه تنها به آسودگی روانی ساکنان کمک می‌کند بلکه به ایجاد فضایی امن و محترم برای تعاملات اجتماعی نیز می‌انجامد. خانه‌هایی که به این اصول پایبند هستند، نه تنها به ساکنان احساس امنیت و آرامش می‌دهند، بلکه به مهمانان نیز احترام می‌گذارند و آن‌ها را در فضایی امن و راحت پذیرایی می‌کنند. بر اساس نتایج، جایگاه زنان در اسلام به‌عنوان مادران و همسران، نقشی اساسی در شکل‌گیری خانواده و جامعه داشته و زنان به‌عنوان محورهای اصلی خانواده، مسئولیت‌های مهمی را در تربیت نسل‌های آینده و حفظ هویت فرهنگی بر عهده دارند. فضای یک خانه، می‌تواند رفتارهای اجتماعی زنان را تحت تأثیر قرار داده و فضاهای طراحی شده به‌گونه‌ای که به حفظ حریمت و احترام به حریم خصوصی توجه داشته باشند، می‌توانند به تقویت روابط اجتماعی و خانوادگی کمک کنند. از این حیث در جوامع معاصر، زنان باید در محیطی امن و محترم زندگی کنند تا بتوانند به بهترین نحو به ایفای نقش‌های خود بپردازند. حریمت و حریم در خانه‌ها، به زنان این امکان را بدهد که در فضایی آرام و بدون استرس زندگی کنند و به‌خوبی به تربیت فرزندان و مدیریت خانواده بپردازند. چراکه ایجاد امنیت روانی و اجتماعی نه تنها به بهبود کیفیت زندگی زنان کمک می‌کند، بلکه به بهبود کیفیت زندگی کل خانواده و جامعه نیز منجر می‌شود. با این حال، در دنیای معاصر، به علت وجود چالش‌هایی نظیر، کمبود فضا، تأثیرات منفی فرهنگ‌های بیگانه و تغییرات اقتصادی، اصول حریمت و حریم در طراحی خانه‌ها به‌تدریج کم‌رنگ شده‌اند. این امر نه تنها بر کیفیت زندگی خانواده‌ها تأثیر منفی گذاشته بلکه باعث کاهش احساس امنیت و آرامش روانی در افراد، به‌ویژه زنان شده است. از این‌رو بر اساس نتایج پژوهش طراحی فضاهای درون‌گرا، استفاده از دیوارهای بلند و گیاهان برای ایجاد حریم طبیعی، استفاده از پرده‌ها و پارتیشن‌ها، ایجاد فضاهای خصوصی و نشیمن‌های مجزا، استفاده از شیشه‌های مات و مصالح عایق و طراحی ورودی‌های مناسب، نمونه‌هایی از راهکارهایی است که با اجرای آن‌ها می‌توان به نیازهای حریمتی ساکنان، به‌ویژه زنان، پاسخ مناسبی داد و به ایجاد محیطی امن، آرام و متناسب با ارزش‌های فرهنگی و دینی کمک کرد.

۶- منابع

- ۱- قرآن کریم
- ۲- احمدی، زهرا (۱۳۹۷). معماری پایدار الگوهای پایداری در معماری ایران، انتشارات اول و آخر، تهران.

- ۳- اخلاص، مریم؛ و اخلاص، میلاد (۱۳۹۳). تأملی در نحوه تجلی اندیشه اسلامی در معماری ایرانی با تأکید بر معماری خانه‌های سنتی ایرانی، همایش ملی معماری، عمران و توسعه نوین شهری، کانون ملی معماری ایران، تبریز.
- ۴- اردلان، نادر (۱۳۶۶). ساختمان مفاهیم معماری سنتی ایران. مجله هنر و معماری ایران، ۱(۲)، ۷۵-۶۸.
- ۵- اسماعیل‌زاده، نجمه؛ و عابدی، محمدرضا (۱۴۰۳). حقوق زنان در قرآن: نگاهی به آیات و تأثیرات آن بر جامعه، فصلنامه پژوهشنامه مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی، ۵(۶۸)، ۴۱۹-۴۲۶.
- ۶- اکبری، سعید (۱۳۹۶). بررسی عناصر هویت‌ساز معماری خانه‌های سنتی ایران (نمونه موردی خانه‌های سنتی ایران). سومین همایش ملی و سومین همایش بین‌المللی معماری، عمران و شهرسازی در آغاز هزاره سوم، تهران.
- ۷- امینی، ندا؛ و نوروزیان پور، هیرید (۱۳۹۳). خلوت و محرمیت: شناخت تفاوت‌ها و شباهت‌های این دو مفهوم در معماری و شهرسازی. مطالعات شهر ایرانی اسلامی، ۱(۱۵)، ۹۹-۱۰۷.
- ۸- آیت‌اللهی، حبیب‌الله (۱۳۶۴). نسبت‌های طلایی در هنر. فصلنامه هنر، ۷، ۱۲۹-۱۰۸.
- ۹- حیدری، ایمان (۱۳۹۷). نگاهی بر حقوق زن از منظر اسلام و حقوق بین‌الملل و جایگاه آن در حقوق کیفری، فصلنامه مطالعات حقوقی، ۳(۲۸).
- ۱۰- باصولی، مهدی، و امیدواری، سمیه (۱۴۰۰). صندوق‌خانه منظر خلوت در خانه ایرانی (بررسی خانه‌های سنتی ایران)، نشریه علمی باغ نظر ۱۸(۱۰۴)، ۴۴-۲۹. doi:10.22034/bagh.2021.231378.4549
- ۱۱- بمانیان، محمدرضا؛ و امینی، معصومه (۱۳۹۵). معماری اجتماعی خانه ایرانی، انتشارات اول و آخر، تهران.
- ۱۲- بمانیان، محمدرضا؛ اخوت، هانیه؛ و بقائی، پرهام (۱۳۹۰). کاربرد هندسه و تناسب در معماری. انتشارات هله طحان، تهران.
- ۱۳- بمانیان، محمدرضا؛ غلامی رستم، نسیم؛ و رحمت پناه، جنت (۱۳۸۹). عناصر هویت‌ساز در معماری سنتی خانه‌های ایرانی «نمونه موردی خانه رسولیان یزد». دو فصلنامه مطالعات هنر اسلامی، ۱۳، ۶۸-۵۵. doi:10.22034/ias.2011.125683
- ۱۴- پیرنیا، محمد کریم (۱۳۸۳). سبک‌شناسی معماری ایرانی، انتشارات سروش دانش، تهران.
- ۱۵- چرمایف، سرچ؛ و الکساندر، کریستوفر (۱۳۷۶). عرصه‌های زندگی جمعی و زندگی خصوصی به‌جانب یک معماری انسانی. ترجمه منوچهر مزینی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ۱۶- حموله، طرفی (۱۴۰۴). محرمیت در معماری و شهرسازی ایرانی - اسلامی نمونه موردی: بافت قدیم شهر دزفول. یازدهمین کنگره سالانه ملی عمران، معماری، هنر و توسعه شهری. مونیخ، آلمان.
- ۱۷- حیدری، معصومه (۱۴۰۱). مقایسه حقوق زن در اسلام و سایر ادیان توحیدی، فصلنامه مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی، ۵(۴۳)، ۲۰۰-۱۶۷.
- ۱۸- حیدری، علی؛ و تقی پور، ملیحه (۱۳۹۷). تحلیل محرمیت در خانه‌های سنتی بر اساس نسبت توده به فضا (نمونه موردی: خانه‌های تک حیاط در اقلیم گرم و خشک) نشریه معماری اقلیم گرم و خشک، ۶(۸).
- ۱۹- خدایی، حوریه (۱۴۰۱). مؤلفه‌های کرامت زن در دین اسلام. همایش بین‌المللی حورا انسیه B زن، امنیت، خانواده در سایه الگوگیری از شخصیت برجسته تراز اول اسلام، ایران.
- ۲۰- داراب، دیبا (۱۳۷۸). الهام و برداشت از مفاهیم بنیادی معماری ایران. مجله معماری و فرهنگ، ۱(۱)، ۱۰۷-۹۷.
- ۲۱- ربیعی، کرامت؛ و کاظمی، علی (۱۴۰۱). راهکارهای قانونی صیانت از حقوق زنان سرپرست خانوار (حضانت فرزند و غیره)، فصلنامه مطالعات حقوقی، ۶(۲۷)، ۴۳۷-۴۶۱.

- ۲۲- رهایی، امید؛ شیردل، امیرحسین؛ و مالکی گندمانی، مهسا (۱۴۰۲). بازشناسی نقش مؤثر عناصر هویت‌بخش معماری خانه‌های سنتی با هدف ارتقاء فرهنگ ایرانی-اسلامی، نشریه نخبگان علوم و مهندسی، ۸(۴۵)، ۳۹-۴۸.
- ۲۳- ریاحی مهر، باقر؛ و عباس نیا، علی (۱۴۰۲). بررسی تطبیقی نظام ارزشی زن در اسلام و فرهنگ غرب (با تکیه بر اندیشه قرآنی مقام معظم رهبری). قرآن‌پژوهی خاورشناسان، ۱۸(۳۵). doi:10.22034/jqopv.2024.9092
- ۲۴- سادات نخعی‌پور تدرج، هدی؛ صفوی، علی؛ و لیتکوهی، ساناز (۱۳۹۵). ارزیابی ویژگی‌های معماری خانه‌های سنتی ایران، چهارمین کنفرانس بین‌المللی پژوهش در علوم و تکنولوژی، روسیه.
- ۲۵- سالاری‌نسب، فرنگیس؛ هاشمی‌نژاد، مهنوش؛ صدیقیان استانه، الهه‌سادات؛ و خزاعی، مریم (۱۳۹۵). بررسی مفاهیم خلوت و محرمیت در خانه‌های سنتی و معاصر ایران، دومین کنفرانس سالانه پژوهش‌های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری، تهران، ایران.
- ۲۶- سامی، پریسا؛ غیاثوند محمدخانی، سارا؛ و ریسمانیان، مهدی (۱۳۹۳). بازخوانی مفهوم امنیت در خانه‌های سنتی ایران و مجتمع‌های مسکونی امروزی، اولین همایش ملی معماری مسکونی، ملایر.
- ۲۷- سبحانی تبریزی، جعفر (۱۳۸۵). فروغ ابدیت، بوستان کتاب، قم.
- ۲۸- سلطان‌زاده، حسین (۱۳۷۱). فضاها و ورودی خانه‌های قدیمی تهران: انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی با همکاری شهرداری.
- ۲۹- سلطان‌زاده، حسین (۱۳۷۱). فضاها و ورودی خانه‌های تهران قدیم. انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی، تهران.
- ۳۰- سلطان‌زاده، حسین (۱۳۷۱). تبریز خشتی استوار در معماری ایران، تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- ۳۱- سیفیان، محمدکاظم؛ و محمودی، محمدرضا (۱۳۸۶). محرمیت در معماری سنتی ایران، نشریه هویت شهر، ۱(۶)، ۱۴-۳.
- ۳۲- نوربرگ-شولتس، کریستیان (۱۳۸۸). روح مکان به‌سوی پدیدارشناسی معماری. ترجمه محمدرضا شیرازی، انتشارات رخداد نو، تهران.
- ۳۳- شیردل، امیرحسین؛ مهدی نژاد، جمال‌الدین؛ و ناصری اکبر، روشنگر (۱۴۰۲). تجلی روح خلوت بر خانه‌های برون‌نگرای ایرانی (نمونه موردی: خانه کلبادی استان مازندران)، نشریه معماری و محیط پایدار، ۱(۴).
- ۳۴- طباطبایی، محمدحسین (۱۳۷۸). تفسیر المیزان، مترجم محمدباقر موسوی همدانی، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی، قم.
- ۳۵- طبیبیان، منوچهر؛ چریگو، نصیبه؛ و عبدالمهر، انسیه (۱۳۹۰). بازتاب اصل سلسله‌مراتب در شهرهای ایرانی-اسلامی. معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، ۴(۷)، ۶۳-۷۶.
- ۳۶- علایی، علی؛ و زید عبدی، نازنین (۱۳۹۰). حجاب و حریم در معماری اسلامی، نمونه موردی شهر یزد، اولین همایش ملی افق‌های نوین در توانمندسازی و توسعه پایدار معماری، عمران، گردشگری، انرژی و محیط‌زیست شهری و روستایی.
- ۳۷- علی‌آبادی، محمد (۱۳۸۰). تأثیر فرهنگ اسلامی بر معماری خانه و محله. تهران: مرکز تحقیقات معماری و شهرسازی وزارت مسکن و شهرسازی.
- ۳۸- عمید، حسن (۱۳۶۵). فرهنگ عمید (شامل واژه‌های فارسی و لغات عربی مصطلح در زبان فارسی). تهران، امیرکبیر.
- ۳۹- فروزان فر، فرید؛ و اسماعیلی، حانیه (۱۳۹۳). مفهوم حریم در معماری مسکونی سنتی. احیای آن در معماری مدرن ایران، همایش ملی معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی.
- ۴۰- فلامکی، محمد منصور (۱۳۸۴). حریم گذاری بر ثروت‌های فرهنگی ایران، چاپ نخست، تهران، نشر فضا.

- ۴۱- قربانی، زین العابدین (۱۳۷۵). اسلام و حقوق بشر، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران.
- ۴۲- سرگیوس ایوان چرمایف، الکساندر (۱۳۷۱). عرصه‌های زندگی جمعی و زندگی خصوصی. ترجمه منوچهر مزینی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم، تهران.
- ۴۳- مرتضی، هشام (۱۳۸۷). اصول سنتی ساخت‌وساز در اسلام ترجمه، ابوالفضل مشکینی، کیومرث حبیبی، تهران: وزارت مسکن و شهرسازی، مرکز مطالعات و تحقیقات معماری و شهرسازی.
- ۴۴- معماریان، غلام‌حسین (۱۳۷۳). آشنایی با معماری مسکونی ایرانی: گونه‌شناسی درون‌گرا، تهران: دانشگاه علم و صنعت ایران.
- ۴۵- معینی، محمود؛ و زندی، مهنوش (۱۳۹۴). بررسی خلوت در معماری ایرانی و تأثیر نادیده گرفتن آن در معماری معاصر، همایش ملی فرهنگ، گردشگری و هویت شهری.
- ۴۶- مهدوی‌راد، محمدعلی؛ و فتاحی‌زاده، فتحیه (۱۳۸۰). مبانی شخصیت زن از دیدگاه اسلام. علوم انسانی الزهرا، ۱۱(۴۰)، ۱۹۷-۲۲۴.
- ۴۷- مهدی‌نژاد، جمال‌الدین؛ شیردل، امیرحسین؛ و آزادار مکی، مرضیه (۱۴۰۱). بررسی نقش مؤثر حریم و محرمیت در طراحی خانه‌های سنتی ایران، دومین کنفرانس بین‌المللی معماری، عمران، شهرسازی، محیط‌زیست و افق‌های هنر اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب، تبریز.
- ۴۸- مهدی‌نژاد، جمال‌الدین؛ و شیردل، امیرحسین (۱۴۰۱). بررسی تطبیقی محرمیت در خانه‌های سنتی و معاصر ایران، نهمین همایش ملی مطالعات و تحقیقات نوین در حوزه علوم جغرافیا، معماری و شهرسازی ایران، تهران.
- ۴۹- مهدی‌نژاد، جمال‌الدین؛ و شیردل، امیرحسین (۱۴۰۲). عناصر هویت‌بخش معماری خانه ایرانی، انتشارات اول و آخر، تهران.
- ۵۰- مهدی‌نژاد، جمال‌الدین؛ و شیردل، امیرحسین (۱۴۰۳). حکمت معماری مسکن ایرانی مبتنی بر بهینه‌سازی مصرف انرژی، انتشارات اول و آخر، تهران.
- ۵۱- مهدی‌نژاد، جمال‌الدین؛ روحی، صفورا؛ و شیردل، امیرحسین (۱۴۰۳). از جلوت تا خلوت در معماری خانه ایرانی مبتنی بر سلسله‌مراتب حضور، انتشارات جهاد دانشگاهی صنعتی اصفهان، اصفهان.
- ۵۲- مؤمنی، کوروش؛ و ناصری، ندا (۱۳۹۴). بررسی ابزارها و روش‌های ایجاد محرمیت در خانه‌ی زینت الملک شیراز منطبق بر آیات و روایات اسلامی. فصلنامه پژوهش‌های معماری اسلامی، ۳(۹)، ۳۳-۱۸.
- ۵۳- نصر، سید حسین (۱۳۸۰). معرفت و امر قدسی. ترجمه: فرزاد حاجی میرزایی، انتشارات نشر و پژوهش فرزاد روز، تهران.
- ۵۴- نصر اصفهانی، نفیسه (۱۳۹۵). کنکاشی بر جایگاه فضای بینابینی در معماری مسکونی (بررسی تطبیقی فضای بینابینی در مسکن تاریخی و معاصر ایران). کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در عمران، معماری و شهرسازی.
- ۵۵- نقی‌زاده، محمد (۱۳۹۱). تأملی در شناخت مبانی مسکن اسلامی ایرانی. ماهنامه کتاب ماه هنر، ۱۷(۱)، ۵۴-۳۸.
- ۵۶- هاشمی، مهدی (۱۴۰۳). حقوق زنان: پیشرفت‌ها و موانع قانونی در جوامع مختلف، فصلنامه تحقیقات راهبردی در تعلیم و آموزش و پرورش، ۲(۳۲)، ۲۱۱-۲۲۲.
- 57- Asadpour, F., Habibi, A. (2015). Strategies for climatic design for sustainable urban housing development (case study of Nur City, mazandaran, Iran). *Fen Bilimleri Dergisi (CFD)*, 36(6), 653-664. doi:10.9756/SIJASREE/V2I3/0203550401
- 58- Asadpour, F., Mahdinejad, J., Sharghi, A., saleh sedghpour, Bahram. 2025. Factors of visual organization effective on the protection of vernacular landscapes in the foothill villages. *Journal of Environmental Engineering and Landscape Management*, 33(1), 13-29. doi:10.3846/jeelm.2025.22927

- 59- Aynifar, A R., & Ali niyay motlagh, A. (2014), Explaining the Concept of Outside-Inside in In- Between Spaces of Apartment Housing “The Case Study of Balcony in Three Types of Tehran Residential.Complexes, hobar-ha-ye-ziba, 19(2), 55-56.**doi:10.22059/jfaup.2014.55391**
- 60- Mahdinejad, J., Sharghi, A., Asadpour, F., 2022. Structural modeling of physical components affecting the landscape beauty of mountainous villages in Northern Iran using a virtual reality system. *Journal of Environmental Studies*, 48(3), 363-286.**doi:10.22059/jes.2022.345235.1008335**
- 61- Mahdinejad, J., Sharghi, A., Asadpour, F., 2024. Identifying the physical-spatial components of the valuable vernacular villages based on tourism development (Case study: foothill villages in the west of Mazandaran Province), *Rural Research*, 15(1), 6-31.**doi:10.22059/jrur.2023.361629.1855**
- 62- Mahdinejad. M., Sharghi, A., Asadpour, F. (2020). Investigating the Effective Indicators on the Desirable Quality of Open and Semi-Open Spaces of Contemporary Housing. *Int. J. Architect. Eng. Urban Plan*, 30(1), 119-135. **doi:10.22068/ijaup.30.1.119**
- 63- Mahdinjad, J., Sharghi, A., & Asadpour, F. (2020a). A Comparative Study of Wooden Decorations of the Architectural Styles of the Historical Houses in the Kop Village of Noor City with the Buildings of the Qajar and Safavid Period. *Glory of Art (Jelve-y Honar)*, 11(4), 95-106. **doi:10.22051/jjh.2019.24634.1394**
- 64- Rapoport, A. (1969). *House Form and Culture*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Reinterpreting the Principle of Privacy and Sanctity in Contemporary Housing Design with Emphasis on the Valued Status of Women in Islam

Amirhossein Shirdel¹, Faezeh Asadpour^{2*}, Mohammad Saber Heidari³

1- Undergraduate Student, Faculty of Architecture and Urban Planning, Shahid Rajaei Teacher Training University, Tehran, Iran.

amirshirdel6645930@gmail.com

2- Assistant Professor, Department of Architecture, Faculty of Architecture and Urban Planning, Islamic Azad University, North Tehran Branch, Tehran, Iran. (Corresponding Author)

Faezeh.Asadpour@sru.ac.ir

3-Master's Student, Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

Heidari_m@modares.ac.ir

Abstract

The principle of privacy and sanctity in sustainable housing design has gained increasing attention due to the diverse social and cultural challenges facing contemporary societies. Housing, beyond serving as a physical shelter, plays a crucial role in shaping and reinforcing individual and social identities, particularly for women. In Islamic societies, the concept of privacy is considered a fundamental value in family and social relations, and emphasizing it can enhance quality of life, security, tranquility, and psychological well-being within families. Therefore, addressing privacy in housing design and its impact on individuals' quality of life—especially that of women—is deemed a critical necessity in this research. Privacy, as a key element in fostering healthy and balanced communities, strengthens family relationships and reduces social tensions. Accordingly, designing residential spaces that prioritize personal needs while preserving privacy can provide women with secure and peaceful environments, enabling them to effectively fulfill their social roles. This study, conducted using a qualitative, descriptive-analytical approach, through an extensive review of the literature and theoretical data analysis, concludes that adherence to privacy principles in housing design not only improves individuals' quality of life but also promotes social interactions. Creating residential spaces that meet privacy needs can foster social cohesion and reduce social problems. The findings further reveal that attention to zoning, spatial hierarchy, and related architectural strategies significantly contributes to fulfilling privacy requirements within homes. It is noteworthy that this research can serve as a foundation for improving housing design and enhancing quality of life in Islamic societies, ultimately leading to the creation of healthier and more sustainable environments for all individuals, particularly women.

Keywords: Privacy, Sanctity, Iranian Housing, Contemporary Housing, Women, Islamic Architecture.

This Journal is an open access Journal Licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License

(CC BY 4.0)